

УДК 342.951

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2022.4.9>**Волченко М. В.,**

аспірант кафедри публічного та міжнародного права

Юридичного інституту

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ТВАРИННОГО СВІТУ

Анотація. В даній статті розкрито поняття, види та особливості тваринного світу.

Визначено, що тваринний світ – це компонент навколишнього природного середовища, який представляє собою сукупність всіх диких тварин, які постійно перебувають у стані природної волі та мешкають на території України або тимчасово її населяють, в тому числі дикі тварини, які утримуються у напіввільних умовах чи в неволі на суші, у воді, ґрунті та повітрі, постійно чи тимчасово населяють територію України або належать до природних багатств її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони.

До особливостей тваринного світу автором віднесено: 1) розкриваючи зміст тваринного світу слід наголосити на тому, що мова йде не тільки про диких тварин, але і про тих тварин, які мешкають у стані природної волі (на суші, у воді, в атмосфері і в ґрунті), часткової волі чи в неволі. Під станом природної волі слід розуміти не обмежений людиною безпосередній природний зв'язок живого з оточуючим середовищем. Цей зв'язок для різних видів диких тварин неоднаковий і зумовлений біологічними особливостями виду. Втрата дикою твариною стану природної волі, або навпаки, набуття твариною, яка була у неволі, цього стану суттєво змінює її режим. Відносини з приводу сільськогосподарських та інших одомашнених тварин, а також тварин, що утримуються в неволі, регулюються не екологічним, а цивільним та іншими галузями законодавства; 2) тварини можуть перебувати на території країни тимчасово або постійно. Ця ознака враховує особливості життєдіяльності мігруючих видів диких тварин. До числа яких відносяться всі організми тваринного походження: звірі, птахи, риби, плазуни, земноводні, комахи та ін.; 3) тваринний світ – це уся сукупність видових і популяційних різноманіт живих організмів на всіх стадіях розвитку, частини диких тварин та продукти їх життєдіяльності; 4) об'єкти тваринного світу перебувають у стані природної волі у просторових межах юрисдикції держави, тобто на території України, включаючи її внутрішні і територіальні моря, повітряний простір, у тому числі в межах виключної (морської) економічної зони України та її континентального шельфу.

Ключові слова: природні ресурси, тваринний світ, навколишнє природне середовище, адміністративна відповідальність, адміністративне правопорушення, тварини, адміністративно-правова охорона, адміністративне провадження, адміністративний процес.

Volchenko M. V. Concepts, types and characteristics of the animal world

Abstract. This article describes the concepts, types and features of the animal world.

It was determined that the animal world is a component of the natural environment, which represents the totality of all wild animals that are constantly in a state of natural freedom and live on the territory of Ukraine or temporarily inhabit it, including wild animals that are kept in semi-free conditions or in captivity on land, in water, soil and air, permanently or temporarily inhabit the territory of Ukraine or belong to the natural resources of its continental shelf and exclusive (sea) economic zone.

The author attributes to the features of the animal world: 1) revealing the content of the animal world, it should be emphasized that we are talking not only about wild animals, but also about those animals that live in a state of natural will (on land, in water, in the atmosphere and in soil), of partial free will or in captivity. The state of natural will should be understood as the direct natural connection of a living being with the environment, not limited by a person. This relationship is different for different species of wild animals and is determined by the biological characteristics of the species. The loss of the state of natural will by a wild animal, or vice versa, the acquisition of this state by an animal that was in captivity significantly changes its regime. Relations regarding agricultural and other domesticated animals, as well as animals kept in captivity, are not regulated by environmental, but by civil and other branches of legislation; 2) animals can be in the territory of the country temporarily or permanently. This feature takes into account the peculiarities of life activity of migratory species of wild animals. These include all organisms of animal origin: animals, birds, fish, reptiles, amphibians, insects, etc.; 3) the animal world is the entire set of species and population diversity of living organisms at all stages of development, parts of wild animals and

products of their vital activities; 4) objects of the animal world are in a state of natural will within the spatial limits of the state's jurisdiction, that is, on the territory of Ukraine, including its internal and territorial seas, air space, including within the exclusive (marine) economic zone of Ukraine and its continental shelf.

Key words: *natural resources, animal world, natural environment, administrative responsibility, administrative offense, animals, administrative legal protection, administrative proceedings, administrative process.*

Постановка проблеми. Тваринний світ є надбанням та національним багатством народу України, невід'ємним елементом навколишнього середовища і біологічного розмаїття Землі, відновлюючим природним ресурсом, важливим регулюючим і стабілізуючим компонентом біосфери, який потребує постійної охорони і раціонального використання для задоволення духовних і матеріальних потреб громадян України, джерелом духовного та естетичного збагачення і виховання людей, об'єктом наукових досліджень, а також важливою базою для одержання промислової і лікарської сировини, харчових продуктів та інших матеріальних цінностей. Однак руйнування середовища існування тварин в результаті розширення масштабів економічної діяльності, освоєння земель, вирубки лісів, забруднення навколишнього природного середовища, а також хижацька експлуатація тваринного світу призводять до скорочення чисельності багатьох видів тварин, зменшення різноманітності живих організмів. Саме тому охорона і раціональне використання тваринного світу, що становить надбання українського народу, представляють собою важливе державне завдання, виконання якого спрямовано на задоволення економічних, екологічних і духовних потреб суспільства.

Стан дослідження. Значний вплив на вирішення означеної проблеми справили дослідження українських науковців, а саме: С. А. Боголюбова, М. М. Веденина, К. Д. Гасникова, А. П. Гетьман, А. К. Голиченкова, О. С. Колбасова, В. К. Матвейчука, Петрова В. В., В. К. Попова, Т. Г. Пучинина, С. В. Разметаєв, А. Ю. Семьянова, В. П. Тихого, Ю. В. Трунцевського та ін.

Виклад основного матеріалу. Варто відмітити, що займаючи менше 6,0% площі Європи, Україна володіє не менше 35,0% її біорізноманіття (різноманітність живих організмів з усіх джерел, включаючи, серед іншого, наземні, морські та інші водні екосистеми і екологічні комплекси, частиною яких вони є [1]), і за цим показником випереджає майже всі європейські

країни. Україна має значний потенціал біорізноманіття і може розглядатися як один з потужних резерватів для відновлення біорізноманіття усієї Європи. Географічне положення України, її фізико-географічні умови сприяли формуванню багатого рослинного і тваринного світу, що налічує більше 70 тис. видів (за оцінками експертів, ще не описано одну третину видів, здебільшого грибів і комах). Це обумовлено тим, що в Україні на відносно невеликій території представлено біоту 4-х природних зон. До того ж, Україна знаходиться на перехресті міграційних маршрутів багатьох видів тварин.

На жаль, видове багатство як тварин, так і рослин стрімко зменшується через антропогенне навантаження на довкілля. Так, на сьогоднішній день, приблизно 31,1% ссавців; 19,7% птахів; 38,0% плазунів; 26,3% амфібій перебувають під загрозою зникнення [2]. До першого видання Червоної книги України (1980 р.) було занесено 151 вид вищих рослин та 85 видів тварин. До другого, діючого й нині, видання Червоної книги України (тваринний світ – 1994 р., рослинний світ – 1996 р.), включено вже 541 вид рослин і грибів та 382 види тварин. Істотне збільшення (у 4,5 рази) кількості рідкісних рослин і тварин і таких видів, що перебувають під загрозою зникнення, зумовлене збільшенням антропогенного тиску на природні екосистеми і свідчить про збереження тенденції до втрати живої природи.

Для більш детального розкриття видів та особливостей тваринного світу, розкриємо спочатку родове поняття «тваринний світ». Слід відмітити, що, на сьогоднішній день, ні в термінологічних словниках, ні в поглядах науковців, ні на законодавчому рівні не має єдиної точки зору щодо теоретичного визначення поняття «тваринний світ».

Так, в Екологічному словнику «тваринний світ» визначається як сукупність живих організмів всіх видів диких тварин, які постійно або тимчасово населяють відповідну територію і перебувають у стані природної волі, а також відносяться до природних ресурсів

континентального шельфу та виключної економічної зони [3; 4, с. 376–378].

Схоже визначення зазначено і в Великому юридичному словнику, в якому також визначається, що тваринний світ є надбанням народу, невід'ємним елементом природного середовища та біологічного розмаїття Землі, відновлюючим природним ресурсом, важливим регулюючим і стабілізуючим компонентом біосфери, який необхідно всіляко охороняти і раціонально використовувати для задоволення духовних і матеріальних потреб громадян [5].

В. С. Левоненский поняття «тваринний світ» визначає як сукупність диких тварин (ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби, а також молюски, комахи та інші), що живуть в стані природної волі на суші, у воді, атмосфері та ґрунті та постійно чи тимчасово населяють територію [6].

А. К. Голіченков під тваринним світом розуміє: 1) компонент природного середовища; 2) природний об'єкт, що має важливе екологічне значення і охороняється в якості складової частини природи; 3) природний ресурс, який використовується і охороняється як основа життя і діяльності народів, що проживають на відповідних територіях; 4) об'єкт права власності та інших прав на тваринний світ [7].

З даними визначеннями в повній мірі важко погодитися, адже узагальнюючи вище викладені положення можемо прийти до висновку, про однаковість віднесення до тваринного світу лише диких тварин, які перебувають в стані природної волі. При цьому виникають питання, по-перше, яким чином будуть охоронятися тварини, які були вилучені з стану природної волі та знаходяться в стані неволі? По-друге, чи відносяться дані тварини до елементів тваринного світу?

В той же час, в Законі України «Про тваринний світ» [8] не міститься визначення поняття «тваринний світ». Разом з тим в даному акті зазначається, що відносини щодо охорони, використання і відтворення тварин в цілому, так і об'єктів тваринного світу, зокрема, поділяться на дві групи відносин. Перша – це відносини у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу, об'єкти якого перебувають у стані природної волі, у напіввільних умовах чи в неволі, на суші, у воді, ґрунті та повітрі,

постійно чи тимчасово населяють територію України або належать до природних багатств її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони. Друга – відносини у галузі охорони, використання і відтворення сільськогосподарських, свійських тварин, а також діяльність, пов'язана з охороною і використанням залишків викопних тварин.

При цьому, якщо розглянути перелік об'єктів, які закріплені в ст. 3 Закону України «Про тваринний світ», то можна сказати, що законодавець розширив коло об'єктів тваринного світу зазначивши, що дикі тварини є об'єктами тваринного світу ... які перебувають у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі.

Варто зауважити, що в широкому розумінні поняття «тваринний світ» включає в себе всі організми тваринного походження, а не лише дику фауну. Однак саме дикі тварини є найбільш уразливими з погляду впливу на них результатів життя і діяльності людини, тому їх захист є пріоритетним. Крім того, щодо домашніх (сільськогосподарських) тварин має окреме законодавство. З даного приводу слушно навести думку російського науковця М. М. Веденіна, який пропонує відносини в галузі охорони та використання «домашніх» і «диких» тварин регулювати одним нормативним актом (з відповідною назвою) – основоположним законом, в якому б містилися норми присвячені правовому регулюванню охорони і використання всіх тварин. Більше того, в ньому повинні також міститися норми, що відображали б загальногуманні принципи поведіння з тваринами, які охороняли б їх від жорстокого поводження, а також норми, що визначають питання охорони та використання домашніх тварин, регульовані їм та іншим законодавством, в особливості цивільним. Предметом останнього, на думку дослідника, повинні бути в основному відносини, пов'язані з використанням домашніх тварин як об'єктів майнових правовідносин, а законодавства про тваринний світ – відносини, пов'язані в основному з охороною генофонду і закріпленням загальногуманних принципів поведіння з тваринами [9].

При цьому, ми вважаємо, що на сьогоднішній день існує ціла низка нормативно-правових актів, зокрема Закони України:

«Про тваринний світ», «Про санітарно-епідеміологічне благополуччя населення», «Про захист тварин від жорстокого поводження», «Про мисливське господарство та полювання», Цивільний кодекс України, Кримінальний кодекс України, Кодекс про адміністративні правопорушення та ін. нормативно-правові акти, які регулюють окремо взяті групи відносин в сфері тваринного світу та регулюють порядок охорони, використання, відтворення об'єктів тваринного світу. Саме тому, вважаємо, що зазначена пропозиція автора лише спричинить переобтяження існуючого законодавства, а прийняття «єдиного» нормативно-правового акту в сфері тваринного світу, який регулює відносини різних категорій тварин (дикі, домашні) спричинить існування колізій національного законодавства в сфері тваринного світу. Адже наявне законодавство при належному його виконанні і дотриманні являє собою достатній матеріал для повноцінної і всеохоплюючої захисту тваринного світу та регулювання правил його використання. Інша справа, що потрібні дієві механізми його реалізації.

Висновки. Узагальнюючи вищенаведені позиції, вважаємо, що тваринний світ – це компонент навколишнього природного середовища, який представляє собою сукупність всіх диких тварин, які постійно перебувають у стані природної волі та мешкають на території України або тимчасово її населяють, в тому числі дикі тварини, які утримуються у напіввільних умовах чи в неволі на суші, у воді, ґрунті та повітрі, постійно чи тимчасово населяють територію України або належать до природних багатств її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони.

До особливостей тваринного світу, на нашу думку, належать наступні.

По-перше, розкриваючи зміст тваринного світу слід наголосити на тому, що мова йде не тільки про диких тварин, але і про тих тварин, які мешкають у стані природної волі (на суші, у воді, в атмосфері і в ґрунті), часткової волі чи в неволі. Під станом природної волі слід розуміти не обмежений людиною безпосередній природний зв'язок живого з оточуючим середовищем. Цей зв'язок для різних видів диких тварин неоднаковий і зумовлений біологічними особливостями виду. Втрата дикою твариною

стану природної волі, або навпаки, набуття твариною, яка була у неволі, цього стану суттєво змінює її режим. Відносини з приводу сільськогосподарських та інших одомашнених тварин, а також тварин, що утримуються в неволі, регулюються не екологічним, а цивільним та іншими галузями законодавства.

По-друге, тварини можуть перебувати на території країни тимчасово або постійно. Ця ознака враховує особливості життєдіяльності мігруючих видів диких тварин. До числа яких відносяться всі організми тваринного походження: звірі, птахи, риби, плазуни, земноводні, комахи та ін. До природних ресурсів континентального шельфу та виключної економічної зони України відносяться всі види риб, молосків, морських ссавців, ракоподібних, а також живі організми «сидячих» видів морського дна і його надр та інші водні біологічні ресурси [10, с. 92–93].

По-третє, тваринний світ – це уся сукупність видових і популяційних різноманіть живих організмів на всіх стадіях розвитку, частини диких тварин та продукти їх життєдіяльності.

По-четверте, об'єкти тваринного світу перебувають у стані природної волі у просторових межах юрисдикції держави, тобто на території України, включаючи її внутрішні і територіальні моря, повітряний простір, у тому числі в межах виключної (морської) економічної зони України та її континентального шельфу.

Таким чином, об'єктом адміністративно-правової охорони тваринного світу є суспільні відносини в галузі охорони, збереження, раціонального використання та відновлення середовища проживання об'єктів тваринного світу з метою забезпечення біологічного різноманіття, сталого існування і використання тваринного світу, збереження генетичного фонду диких тварин як невід'ємного елементу навколишнього природного середовища.

Водночас, адміністративно-правова охорона тваринного світу – це закріплена законом система правових, організаційних, економічних, матеріально-технічних, освітніх та інших заходів, спрямованих на збереження та відтворення біологічного різноманіття та забезпечення сталого існування тваринного світу, а також на створення умов для безперервного використання об'єктів тваринного світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 5 червня 1992 року (ратифікована Україною 29 листопада 1994 року). *Офіційний вісник України*, 2007 р. № 22. Ст. 932.
2. Офіційна інформація Національного екологічного центру України щодо стану біологічного різноманіття. URL: <http://necu.org.ua/biogiznomanittya/>
3. Экологический словарь. Термины и определения по охране окружающей среды, природопользованию и экологической безопасности. Словарь, 2010.
4. Трунцевкий Ю. В. Экологическое право. 2001. 415 с.
5. Большой юридический словарь (под ред. А.В. Малько). Проспект, 2009.
6. Левоненский В. С. Право Белоруссии: Понятия, термины, определения. 2002.
7. Голиченков А.К. Экологическое право России М. : БЕК, 1997. 816 с.
8. Про тваринний світ : Закон України від 13 грудня 2001 року № 2894-III. *Відомості Верховної Ради України*, 2002. № 14. Ст. 97.
9. Веденин Н.Н. Животный мир: проблемы охраны и использования. *Журнал российского права*, 2002. № 12.
10. Кузнецов К. К. Административно-правовая охрана рыбных запасов СССР. Волгоград : Ниж.-Волж. кн. изд-во, 1989. 112 с.